

pojawią się zdziwienie, zdumienie czy zaskoczenie, mające wydźwięk zarówno pozytywny, jak i negatywny.

Niestety, dokonując badań z wykorzystaniem przyjętej w niniejszym artykule metody, a mianowicie poprzez czytanie i analizę związków frazeologicznych, niemożliwe jest zbadanie kontekstu, a mianowicie tego, w jakich sytuacjach poszczególne związki frazeologiczne mogą być wyrazem świadomych bądź nieświadomych zachowań. Uzyskanie dokładniejszych i bardziej wiarygodnych wyników wymagałoby zatem dokonania badania na określonej liczbie osób, znajdujących się w konkretnych sytuacjach.

Bibliografia

1. Bąba S. Innowacje frazeologiczne i kryteria ich oceny. *Aktualne problemy kultury języka*, Zielona Góra, 1991.
2. Litwińczuk A. Językowo-kulturowy obraz ręki w polszczyźnie ludowej. „*Adeptus*” *pismo humanistów*. n. 1, Warszawa, 2013.
3. Słownik polszczyzny potocznej / pod red. J. Anusiewicza, Warszawa-Wrocław, 1996.
4. Słownik symboli / pod red. W. Kopalińskiego, Warszawa, 2006.
5. Słownik frazeologiczny języka polskiego / pod red. S. Skorupki, t. 1-2, Warszawa, 1974.
6. Szczepankowska I. Semantyka i pragmatyka językowa, Białystok, 2011.

Неля Митько
(*м. Вінниця*)

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ПАРЕМІЙ У ТВОРАХ В. ШКЛЯРА

Традиційне визначення об'єкта фразеосистеми мови на основі обов'язкових ознак фраземи – відтворюваності й надслівності – сприяло залученню до фразеологічного корпусу всіх сталих утворень – від ідіом, семантично еквівалентних слову, до прислів'їв і крилатих висловів, що являють собою вирази предикативної інформації (М. Шанський).

Такий підхід відображено у працях В. Архангельського [3], М. Алефіренка [2], Ж. Колоїз [4], Ф. Медведєва [6], А. Назаряна [7], Л. Скрипник [8], В. Ужченка [9], М. Шанського [10] та ін.

Вибір критерію відтворюваності в готовому вигляді як основної ознаки фразеологічної одиниці розкривається у витлумаченні поняття «фразеологізм», під яке підводяться всі відтворювані в готовому вигляді сполучення слів (ідіоми, прислів'я, приказки, крилаті вислови, фразеологічні сполуки).

Багато лінгвістів заперечують належність до фразеології мови певної кількості усталених сполучень (прислів'я, афоризми, сентенції), еквівалентних не слову, а фразі. Дослідники, урахувавши мовну природу паремій, зараховують їх до периферії фразеології.

Широке витлумачення обсягу фразеології та місця паремій у ній пов'язують з іменем М. Шанського. Саме він окреслює статус паремії як мовної одиниці, увівши її до фразеологічної класифікації. Лінгвіст таким чином доповнив семантичну класифікацію В. Виноградова ще одним різновидом, який означив як фразеологічні вислови. Зважаючи на різний у структурному плані лінгвістичний матеріал, М. Шанський виокремлює спільну ознаку – відтворюваність у готовому вигляді.

Дослідник зараховує паремії до групи фразеологізмів комунікативного характеру, кваліфікуючи їх як висловлення, співвідносні з реченнями [10]. За структурно-семантичною класифікацією до фразем зараховує паремії і О. Кунін [5]. Мовознавець А. Назарян вважає пареміологію розділом фразеології, який вивчає структурно-семантичний тип стійких сполучень слів, які називаються прислів'ями [7, с. 20].

Прихильники вузького витлумачення фразеологічної одиниці питання пареміології виносять за межі фразеології. І зарубіжні, і вітчизняні мовознавці в такому разі не розглядають як фразеологізми вислови на зразок предикативних конструкцій.

Ми дотримуємося широкого погляду на фразеологічні одиниці, тому до фразеологізмів відносимо й паремії.

У романах В. Шкляра можемо натрапити на численні паремійні одиниці. Вони можуть бути як загальновідомими, джерелами яких є народна мудрість, Біблія і вислови відомих українських письменників та культурних діячів, так і індивідуально-авторськими.

Прозаїк вправно використовує й крилаті вислови як спосіб висловити своє світобачення, своє ставлення до явищ дійсності. Уживання таких стійких зворотів завжди є свідченням високого інтелекту мовця. Насичення творів письменника крилатими висловами підкреслює рівень ерудиції автора і народу, представниками якого є персонажі.

Найперше джерело афористичних висловів – це Біблія. Так, письменник використовує такі біблійні фразеологізми, як-от, *кожній тварі по парі* («– Ну, і н'ять чоловічих, – додає Ангел. – Кожній тварі по парі») (книга Буття 7) [13, с. 96]); *блаженні вигнанці за правду, бо їхнє Царство Небесне* («– Ні, — відказав я. — Блаженні вигнанці за правду, бо їхнє Царство Небесне») (Євангелія від Матвія 5:10) [14, с. 249]); *нічого нового немає під сонцем* («Двісті літ тому їх не було, але коїлося тут те саме, думав ворон, скрізь панували прибудуи, тутешні сміливіці святили в лісах ножі, тепер вони знов об'явилися, бо все вертає на коло своє і нічого нового немає під сонцем») (книга Єклезіяста 1:9) [14, с. 150]).

У творах В. Шкляр використовує і вислови відомих українських діячів. Наприклад, у романі «Чорне сонце» головний персонаж твору згадує другу частину афоризму великого мецената ХІХ ст. Є. Чикаленка *«Легко любити Батьківщину до глибини душі, спробуйте любити Україну до глибини власної кишені»*: *«Невже родич славного мецената Євгена Чикаленка, котрий любить Україну до глибини власної кишені?»* (*«бути готовим віддати матеріальні блага заради своєї Батьківщини»*) [13, с. 48]. У романі «Чорний Ворон» письменник натякає на слова державного гімну України, написаного П. Чубинським, *згинуть наші вороженьки, як роса на сонці: «Чорний Ворон аж замилувався ними, навіть виникло дурне бажання продовжити їм на хвилинку-другу життя, хай би ще й затанцювали, адже вони, ці ховрашки, незабаром згинуть, як роса на сонці»* [14, с. 56]. У збірці «Чорне сонце» В. Шкляр вживає вислів українського гетьмана П. К. Конашевича-Сагайдачного: *«Не буду ж я возитися з жінкою, – заговорив у мені Сагайдачний»* [13, с. 62] (автор перефразовує вислів *Мені з жінкою не возиться*).

Трапляються й крилаті вислови, джерелом виникнення яких є афоризми українських письменників: *коли тобі дано крила, то ніг і не треба* (*«Особливо ж недуги чіплялися до їхніх ніг, які часто підводили, — виходило так, що коли тобі дано крила, то ніг і не треба»*) (автор перефразовує вислів поетеси Л. Костенко *крилатим ґрунту не треба* з поезії «Крила») [14, с. 149]; *хлопець хоч куди козак* (вислів І. Котляревського з «Енеїди») [12, с. 89].

До загальновідомих паремій, джерелом яких є народна мудрість, належать такі, як-от: еліпсований афоризм *одна голова добре, а дві* (пор.: *одна голова добре, а дві краще*) (*«Нічого ти не придумаси. Присуд винесено. Поки он видно дорогу, йди до села. Одна голова добре, а дві...»* [13, с. 160]); *сміється той, хто сміється останній* (*«Це в школі після такої okazji можна було б і носа задерти, а тут... Тут сміється той, хто сміється останній»*) [13, с. 161]); *здоров'я ні за які гроші не купиш* (*«Казьонку завжди купиш, а здоров'я – ні за які гроші»*) [13, с. 218]); *глянь на вид та й кажи, що Свирид* (*«...якось так переводив балачку, що й не допетраєш: мовляв, глянь на вид та й кажи, що Свирид»*) [13, с. 267]); *чим би діти не тішилися* (*«Аркуші порізали на тридцять шість гральних карт, — чим би діти не тішилися»* [14, с. 274]), який є еліпсованим (пор.: *чим би дитя не тішилося – аби не плакало*).

Василь Миколайович вживає і вислів *брехня веде за собою брехню*, що є перефразуванням загальновідомого *брехня брехнею поганяє* (*«Я вперше йому збрехав. Ти не уявляєш, отамане, як мені тяжко було це зробити, але брехня веде за собою брехню»*) [14, с. 97]). У романі «Троцца» В. Шкляр вживає відомий народний вислів *Бог не без милості, козак не без долі* 4 рази (*«Було незатишно, порожньо на душі, але я сказав собі, що Бог не без милості, козак не без долі, і насмілюся заглянути на хвилинку»*) [12, с. 48]).

Письменник трансформує крилатий вислів *ціль виправдовує засоби*, замінюючи дієслівний компонент *виправдовує* на *освячує* («Він озирнувся на трійцю, що брьохала вслід за ними, поправив на плечі автомат і додав: «Ціль освячує засоби. Одного мусимо принести в жертву, щоб врятувати сотні» [12, с. 128]; «А такий *засіб*, як захоплення Буревія, теж *освячується шляхетною ціллю*» [12, с. 220]). У другому реченні цей фразеологізм зазнає пасивізації та атрибутивного розширення.

Автор і сам творить афоризми, що лунають і з уст героїв, і з уст оповідача. Наприклад, у творі «Маруся» з уст головної героїні Марусі можна почути такі афористичні вислови, як-от: *закон страху й відваги: страх н'є отруту, а відвага н'є мед* («Саме в цю хвилину Маруся мала подати команду «На коней!», бо немає зручнішого моменту рубати ворога, ніж тоді, коли він у паніці рятується втечею — тут і кволіший веринник швидше зарубає дужчого, коли той утікає, ніж навпаки, бо такий *закон страху й відваги*, казала Маруся, *страх н'є отруту*, казала вона, *а відвага н'є мед*» [11, с. 293]); блискавка найчастіше вбиває того, хто втікає від неї («— Не знаю, — сказала вона. — *Блискавка найчастіше вбиває того, хто втікає від неї*» [11, с. 273]), що свідчить про гострий розум головної героїні; *укинь свіже яблуко в діжку з капустою — воно скисне* («Система, - сказав Штакельберг. - *Укинь свіже яблуко в діжку з капустою — воно скисне. Система*» [11, с. 312]); *кому судилося висіти, той не втопиться* («Дехто кидався в річку, знаходячи там свій останній спочинок, а більшість полягли на березі, — *кому судилося висіти, той не втопиться*» [11, с. 102]); *чоловік стріляє, а кулі мітить Бог, тому фортуна частіше всміхається безоглядному, аніж обережному* («— У нашому становищі важко бути обачним, — сказав Мирон. — *Чоловік стріляє, а кулі мітить Бог. Тому фортуна частіше всміхається безоглядному, ніж обережному. Хіба ні?*» [11, с. 88]); *жодна катастрофа не ставить хрест на меті* («Боротьба захлинулася, але, хай там що, мусила мати продовження. З останніх сил, з останнього зубовного скреготу. *Бо жодна катастрофа не ставить хрест на меті*» [14, с. 203]); *ніщо так не придушує чоловіка, як безнадія* («*Ніщо так не придушує чоловіка, як безнадія. Уперше вона заглянула нам в очі восени двадцятого року після замирення поляків із росіянами*» [14, с. 43]). Щоб охарактеризувати москалів як людей, для яких красти — звичайна справа, письменник використовує фразеологізм *москаль як не вкраде, то не дихне* («*Москаль як не вкраде, то не дихне, — сказав Чехович*» [11, с. 150]). Позитивно оцінюючи розум героя твору «Останній шанс Захара Скоробагатька», автор створює афоризм, що є його характеристикою: «...відчував, є бог у Бублика в голові, є в ньому щось таке, що вирізняє його з-поміж інших людей; *думка в чоловіка не квола квочка, що копошиться в землі, а гострокрила птиця, націлена в небо*» [13, с. 195]).

У романі «Чорний ворон» письменник створює власний афоризм за моделлю біблійного народ піде на народ («— Сійте, нелюди, зупиніться!

Прийде година, й зірда піде на зірду! А роги ламатимуть роги! [14, с. 77] (пор.: народ бо на народ повстане й царство на царство (Євангелія від Матвія 24:7)). Автор уживає вислів що більше ласки в диявола, то хитрішу пастку він готує [14, с. 208], що є авторським. Цим висловом герой твору оцінює діяльність і наміри радянської влади щодо України, яка начебто дозволила існування українських шкіл, українських книжок і газет. Прозаїк утворює прислів'я *краще бігти за коханим босою по снігу, ніж чалапати у валянках за нелюбом* [12, с. 66] за моделлю відомого *краще полин їсти, ніж з нелюбом за стіл сісти*.

У творах В. Шкляра вжиті як загальновідомі паремії, так і індивідуально-авторські. Уживання афоризмів та крилатих висловів свідчить про обізнаність героя твору, а отже, й автора в галузі літератури та культури України. Паремії дають змогу авторові оцінити та висловити власне ставлення до предметів та явищ дійсності. Такі фразеологічні одиниці зазнають структурно-семантичних трансформацій у творах В. Шкляра: еліпсису, субституції, розширення, натяку, пасивізації.

Література

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія : навчальний посібник для філологічних факультетів університетів. Харків, 1988. 134 с.
2. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в системе современного русского языка. Волгоград : Перемена, 1993. 149 с.
3. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии. Ростов-на-Дону : Изд-во РГУ, 1964. 315 с.
4. Колоїз Ж. В., Малюга Н. М., Шарманова Н. М. Українська пареміологія: навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Кривий Ріг, 2014. 349 с.
5. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка: учебное пособие для институтов и факультетов иностранных языков. 3-е изд., стереотип. Дубна: Феникс+, 2005. 488 с.
6. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія: чому ми так говоримо. Харків : Вища школа, 1982. 291 с.
7. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка : учебное пособие. 2-е изд. перераб. и доп. Москва, 1987. 288 с.
8. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ, 1973. 280 с.
9. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : навчальний посібник. Київ, 2007. 494 с.
10. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. Москва, 1996. 192 с.

Джерела

1. Шкляр В. М. Маруся. Харків, 2014. 320 с.

2. Шкляр В. М. Троща. Харків, 2017. 417 с.
3. Шкляр В. М. Чорне сонце. Харків, 2015. 304 с.
4. Шкляр В. М. Чорний Ворон. Київ, 2009. 356 с.

Тетяна Міхєєва
(м. Чернівці)

БІБЛІЙНІ ТА ФОЛЬКЛОРНІ СИМВОЛІЧНІ ЗНАЧЕННЯ ЗООМОРФІЗМУ *ВІВЦЯ*

Метою дослідження зооморфізму *вівця* у Біблії (переклад І. Огієнка) та українському фольклорі (зокрема, збірки М. Номиса та І. Франка) є спроба виявити та порівняти різноманітні символічні значення, закріплені у мовній свідомості українців і зафіксовані тлумачними словниками [11, I, с. 550; 2, с. 164; 12] та словниками символів [6; 9; 5], а також засвідчити здатність зооморфізму набувати символічних значень як однієї з найважливіших рис національної автентичності соціуму [10, с. 163].

У біблійному розумінні Старого Заповіту лексема *вівця* (*овечка*, рідше – *ягня*) виступає у двох значеннях: 1) як вірний християнин: *Він наш Бог, а ми люди Його пасовиська й отара* (овець – Т. М.) *руки Його* (Пс. 94: 7), що перебуває під наглядом, опікою та захистом Бога [12]: *Загинулу вівцю відшукаю, а сполошену поверну, а поранену перев'яжу, а хвору зміцню, а сити та сильну погублю, буду пасти її правосуддям!* (Єз. 34: 16); 2) як увесь ізраїльський народ: *Ізраїль вівця розпорошена, що леви погнали її* (Єр. 50: 17); *Та тепер Господь настиме їх* (Ізраїль – Т. М.), *як вівцю на привіллї!* (Ос. 4: 16). У Новому Заповіті цю лексему використовують на позначення вірного послідовника Ісуса Христа [3, с. 27]: [Ісус:] *Мого голосу слухають вівці Мої, і знаю Я їх, і за Мною слідком вони йдуть* (Ів. 10: 27); *Промовляє* (Ісус – Т. М.) *йому: Паси ягнята Мої!* (Ів. 21: 15); *Промовляє йому: Паси вівці Мої!* (Ів. 21: 16).

Головними біблійними символічними значеннями зооморфізму *вівця* є невинність та покірність [6, с. 90; 9, с. 296; 5, с. 31], що «торжествують над дияволом» [9, с. 296]: *І я той, хто згрішив, і вчинити зло я вчинив зло, а ці вівці що зробили вони, Господи, Боже мій?* (1 Хр. 21: 17); *Усі, скільки їх перше Мене приходило, то злодії й розбійники, але вівці не слухали їх* (Ів. 10: 8); *Та не вірите ви, не з Моїх бо овець ви* (Ів. 10: 26). До позитивних символів теж належать і жертвна покірність: *А я був, мов лагідна вівця, що провадять її на заколення, і не знав, що на мене вони вимишляли затії* (Єр. 11: 19); *Як вівцю на заріз Його ведено, і як ягня супроти стрижія безголове, так Він не відкрив Своїх уст!* (Дії 8: 32); і готовність до самопожертви: *За Тебе нас цілий день умертвляють, нас уважають за овець, приречених на заколення* (Рим. 8: 36); *Оце посылаю Я вас, як ягнят між вовки* (Лк. 10: 3).